

ŐK KETTEN – VAGY AKIK CSAK AZ ERDŐT LÁTTÁK

(II.)

12.

Gálátióan: Apám valóban bolond volt. Fájdalommal mondom: nem olyasmi ez, amin fájdalom nélkül túltehetné magát az ember. Felelőtlen volt. Különben normálisan viselkedett, és a csillagokban olvasás meg a holtakkal való társalgás fura rögeszméjén túl semmit se vethettem a szemére. De amikor a háború, pontosabban a front a falunkhoz ért, világossá vált, hogy végleg megháborodott, kifogástalan viselkedése olyan volt, mint egy állaté, amelyet minden erő elhagyott, már se használni, se ártani nem tudott, semmire se volt jó, csak az tartotta életben, hogy evett-ivott, aludt. Mi rosszat tett? Akkor semmit. Mégis kivitettem a vadászházba, nehogy véletlenül összeakadjon egy magyar, orosz, német vagy román katonával, aki másnak nézne, mint ami valójában, és végezzen vele, mielőtt utánanézne, hogy tulajdonképpen kivel van dolga, ami gyakran előfordult a háborúban. A front sokáig állt a falunk körül, előfordult, hogy este a magyarok zászlaja lengett az iskolán, reggel már a román zászlót láttuk a helyében, és fordítva. Ez eldurvította a helybelieket is, kötekedni kezdtek egymással, és néha borzalmasan viselkedtek. A hadiszerecnse naponta költözött egyik táborból a másikba; azt hitték, hogy ezzel több gyilkosság, pizsokság megváltoztathatja a háború sorsát. Általában minden éjszaka történt: esténként olyan rémület szállta meg a falut, mint ha a világ vége közeledett volna. Amikor a honvédek elfoglalták a falut, az egyik román embernek, aki egy nappal előbb a görögkeleti templom tornyára kítűzte a román trikolorót, a hátához szegezték a zászlókat. Azelőtt meztelenül fektették a földre, úgy találták rá az emberek másnap, soha senki se tudta meg, valójában mint is történt az egész. A magyart pedig, aki a községháza padlásán dugta ki a zászlójukat, a magyar templom tornyára akasztva találták, er-

ről se tudta meg soha senki, hogyan történt. És mintha ki lett volna csínálva: minél több megtorlás volt, annál inkább féltek az emberek, és annál inkább elszaporodtak a gyilkosságok. Egy bosszú három újabbat idézett elő; ez az állandó fejvadászat készítetett arra, hogy apámat kivigyem a Hegyre egyik rokonom elhagyott vadászházába. Senki se hallgatott már az emberre, mintha mindenki megőrült volna, mintha megvakultak volna; a bizonytalanság, a mindig váltakozó győztesek, akik elfoglalták a falut, elhittették velük, hogy az éjszánkénti erőszakot, a gyilkosságot csak újabb erőszak és gyilkosság árán lehet megfékezni. Senki se hallgatott senkire, azt hiszem, azért vittem ki apámat a Hegyre, hogy ne haljon meg értelmetlenül, hisz beszámíthatatlan volt — jól lehet már semmi értelme sem volt a végtelen erőszak- és gyilkosság-sorozatnak. Ő szegény még a sírját is megásta, három napig dolgozott a temetőben, remek sírt ásott magának, keresztet állított fölé, szilvafát is ültetett melléje, és várta a halálát a falut elborító zúrzavarban. Ha megértette, hogy éjszaka, váratlanul is meghalhat, azt is jelentheti, hogy mégsem volt egészen bolond, de azt is jelentheti, hogy a többi ember közé kívánt temetkezni, a temetőbe, nem akárhová, vagy sehová, ki tudja, melyik árok szélére. Amikor befejezte a sírját, egy rend deszkát tett rá, arra meg földet és végül gyepetglákat. Gondoskodott tehát magáról arra az időre, amikor már nem lesz, gondoskodott a jövőjéről, amikor már nem lesz jövője. Bármit jelenthetett a tette; csak a beszámíthatatlanok tettei jelenthetnek bármit. Mégis otthon hagytam volna, ha egy reggel ki nem megy a temetőbe, és nem kezd táncolni énekszóval a saját sírján, amíg csuromvízzé vált, egészen kimerülve a deszkákra nem rogyott, de ez is úgy sikerült, hogy fejjel lefelé becsúszott a gödörbe, tiszta csoda, hogy nem törte ki a nyakát, nem halt meg ott hely-

ben. Kötelekkel húztuk ki, holmi zsákokra fektettük, ő pedig hétszentséget, és a pokol összes ördögeit a fejünkre olvasta. Én azt mondtam, bolond, a Csonka szerint nem volt az, azért táncolt a saját sírján, hogy csúfot úzzön a falura szállt örületből, amely mindenkét arra készítetett, hogy baltát tűzzön az övébe, úgy járjon; de különösen azért tette, hogy a halálból úzzön gúnyt, a saját halálából, amely fabatkát se ért számára, és a halálból általában is, amelytől egyáltalán nem félt, amelyet nem tartott örökkévalónak. A Csonka szerint tehát az öreg azt mondta volna, hogy a faluban minden a haláltól való félelemből támadt: kést ragadtak a magyarok, kést ragadtak a románok is, mindenki azt szerette volna, ha a másik pusztul el, ő viszont életben marad. Mire Icíg azt mondta a Csonkának, hogy nem a halálból úzott az öreg csúfot, hisz azt nem ismerte, hanem az életből, amelyet igenis jól ismert, azt akarta jelezni, hogy nem érdemes ilyen világban se élni, se meghalni, abból úzott gúnyt, amittől a legjobban félték az embereket, amikor a saját sírján táncolt — hadd higgyék bolondnak! Te, Gálätioan, bolondnak hiszed az apádat, de én felteszem a kérdést, nem válaszolok rá, csak kérdem, mit ér az olyan ember, aki elégedett ebben a tűzben, ebben a háborúban, vagy azt hiszi, ez az ember természetes létformája, mert lelke úgyszíncsen, vagy ha van is, olyan romlott, hogy egy szalmaszálat se érdemes keresztbe tenni az érdekében, hogy jobbra forduljon a sorsa?! Nem az apád volt bolond, inkább te vagy az, mert bolondnak hitted őt! „Nem hallgattam rájuk: barátok voltak, de ha olyan okosoknak tartották magukat, akkor Icígnek nem szabadott volna hagynia, hogy a lánya meghaljon, a Csonkának pedig nem kellett volna leoldoznia a falábat, és Icíg után hajítania, amikor berúgtak, és az üvegszemét se kellett volna pohárban mutogatnia, hogy érdekesebbnek tűnjék. Elmondtam a véleményemet rólok. A Csonka utánam hajította a falábat, Icíg pedig másnap szokása szerint megkérdezte zsidóul: mit gondolsz, érdekes szeretne lenni? Vagy arra pályázik, hogy a világ megundorodjék tőle? Vagy azt akarja jelezni, hogy senki véleménye se érdekli?“ Nem válaszoltam neki. De egy nap múlva, amikor a németek vonultak be a faluba, és Icíget keresték, hogy magukkal hurcolják, de nem találták, mit gondolsz, ki verte be az emberek szemelátára az ablakait? A Csonka, azzal a falábal.

13.

Apám sírjának nyoma se maradt az egy szilvafán kívül, amelyik meghajoltan állt, mint egy imádkozó ember. De egy dolog az, hogy én kivitettem őt a Hegyre, hogy beszámíthatatlan lévén, megvédjem a világtól, hisz tehetetlen volt — és megint más az líe szokése a faluból. Igaz, tulajdonképpen még gyerek volt. Nem vádoló, és azt se tudnám pontosan megmondani, miért ment volt ő ki Ilonkával az erdőbe, hogy akadtak ott össze apámmal, utána meg hogy esett, hogy ők hárman abba a két fegyveres barátba botlottak. Biztos, hogy a két fiatal jól érezte ott magát a bolonddal. Az én apám, ismétlem, bolond volt, aki azonban sohase kísérelte meg, hogy megváltoztassa, mintegy újjáépítse a világot. Egész életében ütődött volt, aki sohases tiltakozott, sohases lázadt fel. Öreg korában pedig házról házra járva a békéről prédikált, bazsalikommal vízzel hintve meg az embereket, talán azt hitte, hogy a béke, a nyugalom megváltoztatja az embereket, a háborút is megátolja, és jobbá, tökéletesebbé teszi az embereket. Nem csodálkozom, hogy ők hárman, minekutána egy éjszakát együtt töltöttek a szénában, reggel szabadoknak érezték magukat, sehöl egy pap, sehöl egy lélek, a háborúnak se látták vagy hallották nyomát se: a társadalmon kívül érezték magukat, a maguk urai voltak, maguknak éltek. Gombát szedtek, tüzet raktak, tejeskukoricát és ki tudja mi-féle madarat süttöttek parázson, és teljesen megfélekedtek arról, hogy hol és mikor élnek. Hogy az öreg megfélekedett, azon nem csodálkozom, csak azon, hogy ők ketten természetesnek fogadták el naivságukat, és kurjongatva követték az öreget az erdőben. Nem voltak részegek, nem volt náluk innivaló, és nehéz lenne elhinni, hogy a szerelem rúgatta be őket olyan borzalmasan, hogy a harmadik nemlétező esze után igazodjanak. Az öreg egy időben cirkuszi harmonikás volt, azon a reggelen pedig, amelyikről beszélek, levetette a kiskabátját, és fordítva kezdte felvenni: a hátát elöl, bal ujjába a jobb kezét, jobb ujjába a bal kezét dugva, majd pedig harmonikát csinált a kiskabátból, dúdolni kezdett, és topogott előttük, mint egy bohóc, és a két fiatal el volt ragadtatva ettől a harmonikasztótól. Talán nem is csodálkoztak azon, hogy a reggel is, a föld is ugyanolyan jókedvűen, vidáman hallgatja az öreget, úgy tűnt nekik, hogy ott, ahol az öreg harmonikázott nekik, való-ságos királyság volt, az ő királyságuk,

az ember királysága; a színes tollú madarak kedvesen énekeltek, nem létezhetett már más idő, más történelem, mint a szabad, tarka énekesmadaraké — az erdőszélen ébredt gyerekek naivitása volt ez: talán másként álmodták, mielőtt felébredtek volna — de álmodni nem ugyanazt jelenti, mint átélni. Ők a falu örülete elől szöktek meg, sikerült is megfedkezniük róla egy éjszakán át, elvárszolta őket az éj meg egy bolond. Az öreg puszta véletlen volt az életükben, ők megfedkeztek erről, azt hitték, így kell élniük, együtt énekelve vele, a nyomában topogva mindhalálig. Persze, senki se számolhatja fel a véletleneket egy ember életében, jöllehet maga az ember élete is véletlen műve, de minden véletlent úgy kell venni, ahogy van, és az öreg, akit a véletlen sodort útjukba, véletlen kellett volna hogy maradjon az életükben is, amelyen túl kellett volna tenniük magukat, vagy amelyet vissza kellett volna utasítaniuk; egy napig követhették volna, de utána békén kellett volna hagyniuk... Elveszítették a józan ítélőképességüket, azt hitték, ez a véletlen maga az életük, és amikor az öreg abbahagyta a totyogását, és jobban megnézte, mintha csak először látná őket, azt állapította meg, hogy a lány koszorúsán-fátylasan, a fiú frakkban, csokornyakkendőben állt előtte, és így szólt hozzájuk: Adjon nektek az Úristen egészséges utódokat népünk fennmaradására — mire ők nevettek, mert nem voltak házasok, meg is mondták, hogy nem azok. Csak ennyi kellett az öregnek: kabátja ujjait a nyaka köré kötve miseruhát csinált a kabátból, kezét paposan a fejükre tette, és orrhangon énekelte nekik: Adjon nektek az Úristen tisztességes házaseletet, szeplőtelen ágyat, áldjon meg benneteket békés, tökéletes szerelemmel. És templomi éneket kezdett énekelni az erdőben.

14.

Ilonka: Az újhöld utáni első vasárnap fehér, literes üvegekbe húzta le a szilvapálinkáját a Csonka, és a pincéjében készített polcokra sorakoztatta; bogos deszkából készültek ezek a polcok, olyanokból, amelyek már nem voltak jók koporsónak. Falába volt már az első világháború óta, amikor még a hús évét se töltötte be, és üzletet nyitott, amelyben — saját szavai szerint — keresztet és koporsót árult, és a környékről szükség esetén mindenki hozzá fordult, hogy az elköltözött számára staffirungot vásá-

roljon — ahogy ő szokta mondani. Előre dolgozott, ahogy mondani szokta, megelőzte a halált, egész nap gyalult az utca felőli tágas szobában, ott volt a műhelye, üzlete és kirakata is (az ajtó melletti irdatlan ablak mögött gerenda-állványokon sorakoztak a zárt, lefestett, eladásra kész koporsók). Ugyanebben a szobában evett is (nőtlen volt), ette, amit a halotti torokról hoztak neki, vagy amit az adakozókból özvegyasszonyok küldtek, és nyári estéken a lehullott fűrészporra feküdt, télen pedig a kályha mellé fektetett deszkákra. Ha nagyon berúgott, ahol és akivel lehetett, pénzben kártyázott, és ha éppen vesztett, ha kiürült a zsebe, tovább játszott a koporsókra, ami szerencsét hozott neki, vagy a partnerek nem akartak nyerni, kiterítették a lapjaikat, és végül mindenkit megkopasztott. Kártyán se gazdagodott meg soha — amit nyert, arra italt, ennivalót és piperecikket vásárolt az asszonyoknak. Az utóbbi időben a legszívesebben ajakrúsztt vett, emiatt aztán — mert a férfiak érintetlenül bukkantak rá — sokszor kihúzta a dugót. Korra és nemzetiségre való tekintet nélkül, mindenkinek ő készítette a koporsót, a magyarok és a románok egyaránt nála vásárolták, mert senki se értett úgy hozzá — és nem is dolgozott olyan olcsón, mint ő. Azzal hengegett, hogy sohasem járt iskolába, mégis tudott olvasni az újságokból és az imakönyvekből, azt mondta, a homokon tanult meg írni-olvasni, a Folyó partján: az ujjával, egy kővel vagy vesszővel rajzolta a betűket a nedves homokra, amíg meg nem tanulta, hogy olyan egyenesre rajzolja, mint... Hiszen éppen ez volt a fifikája: a magánhangzók olyanok voltak, mint... a többi pedig, különösen a hosszúak, mint... Mindig egyébhez hasonlította és másként is nevezte a betűit, jöllehet ugyanazokról a betűkről volt szó — mégis másként nevezte, mert tudta a magyar meg a cigány nevüket is, sőt, amennyire sikerült Icigtől ellesnie a nyelvet, az ő nyelvén is megnevezte őket. És az írástudatlan asszonyokat kivitte a vízpartra, hogy megismertesse velük a betűket, a vízpartra, a kukoricásba, ahol megfelelőbb volt a hely, néha az üzletébe is: vörös agyagból volt a padlója, arra pedig kiválóan lehet betűt rajzolni. Olyankor egy-egy üveg pálinkát is felhozott a pincéjéből: az ő pálinkája mindig édeskés ízű volt, pedig nem tett bele se cukrot, se cukorkát. Az újhöld utáni első vasárnapon egy szem búzát tett az üvegbe, vagy többet is, ott kicsírázott a búzaszem, és néha zöldesfehér búzaszál

nőtt belőle, zsenge búzaszál a pálinkában, mint egy élőlény, hisz az is volt: a búzaszáltól származott az édes íz. Néha nem csírázott ki, csak megduzzadt, és elenyészett a pálinkában, mint egy zavaros pára — semmi se maradt a nyomában, csak az édeskés íze és az aromája. A Csonkának még az a tulajdonsága is megvolt, hogy rá tudott olvasni a meddő asszonyokra (ahogy a gyermektelenekre szokták mondani), és talán innen származott a legnagyobb híre, hogy termékenyvé varázsolta a nőket. Pálinkát adott nekik, négy szemkőzt rájuk olvasott, rávette őket, hogy pénteken naplementétől kezdve böjtöljenek, böjtös kosztra fogta őket hétfőn is, vagyis tizenkét hétfői napon egymás után, hogy megfogamazzék bennük az emberi csíra, és megfogamzott, gyermekeket szültek. Némelyek, a szent dolgok iránt hitetlenebbek és ségyentelenebbek közül azt mondták, hogy nem a pálinkával és a ráolvasással, hanem az édes pálinkával és valami egyéb édességgel juttatta őket áldott állapotba, de ahol valami jól megyen, ott már el is indul a pletykálkodás. De mivel a román ember öröme, a magyar reménye és vagonuk, nemkülönben a zsidó kincse is a gyermek, a gyermektelen asszonyok mind bizalommal fordultak hozzá, és nem hiába, mert teljesült a vágyuk, az álmuk, hamarosan áldott állapotba kerültek. (Miközben a magzatukat hordták, továbbra is bebenéztek hozzá, ő forralt borral itatta őket, amelyben fehér rózsas- és fehér orgonaszirmokat főzött, hogy könnyűvé tegye számukra a teher viselését.) Ezt a bor- és virágszirom-főzetet már az első naptól adta nekik, miután először meglátogatták, mert igen alkalmas volt arra, hogy egészséges örökösök szüléséhez segítse őket, különösen, ha ebben az időszakban egy félliter pálinkát dugtak a kéménybe, benne kilenc szál fokhagymazöldjével, vagy télvíz idején kilenc cikk fokhagymával. A Csonkának nagy, kék, átható tekintetű szeme volt, és idővel, talán a véletlen következtében vagy a borban főzött fehér virágok, esetleg a ráolvasás, vagy ki tudja mi, talán épp a fokhagyma miatt egyre több kisebb-nagyobb kék szemű fiú és lány lett a faluban. Egyik éjszaka Icíg kártyázás közben azt mondta a Csonkának, hogy úgy elkezdett szaporodni, mint az elágazó utak, mire a Csonka azt felelte neki, hogy nem érti az ilyen zsidó közmondásokat, mire Icíg megjegyezte, hogy ilyen zsidó közmondás nincs is. Akkor mit akarsz mondani vele, Icíg? Én semmit, Csonka, azonkívül, hogy király-fu-

lom van, és a gatyádat is elnyerem ma este. Erre az éjszakai civódásra emlékeztek az emberek, amikor a németek keresték Icíget, hogy a lágerbe vigyék, és a Csonka azt mondta nekik, biztosan a padlásra bújt a zsidónéjával, mire a padlásra is felmentek, és nem találták. Akkor biztosan a pincében van — mondta a Csonka, de a pincében se lették. Amikor a klozettben kutattak utána, ahová szintén a Csonka küldte őket, a Iancu Savetája ezt mondta neki: Idehallgass, Csonka, ha ezek megtalálják, felnégyelik! Hagyd az anyjába — mondta a Csonka, és Icíg házára köpött. Ezért kapta aztán a verést: Icíget hét napon át keresték egyvégtében, de nem találták. Hetedik napon azonban a Csonkát az út közepén találták véresen-porosan, faláb nélkül, a ruhája rongyokban lógott róla. Az asszonyok kapták el a frakkját, és verték tovább is, amikor a magyar csendőrök meg a két német már megjelentek a kis bogár-fekete autóval. Az asszonyok a szemük láttára vágták össze, aprították fel a falábat — Saveta hozta a fejszét —, és a koporsó-üzlete előtt leöntötték petróleummal és meggyújtották az apróra vágott falábat. A Csonka nézte, mint ég el a falába, az újonnan jöttek meg őt nézték, és nem közelítettek az asszonyokhoz, nem védtek meg a Csonkát, akit így biztatgattak az asszonyok: „Látod-e, milyen szépen ég?!“ Hát így.

15.

A szerdai menyasszony rosszabb a hóharmatnál, mondta reggel az öreg Gálátioan, amikor felébredtünk a szénakazalban. Nem láttuk az öreget, csak a ló orrát láttuk magunk fölött, a kancaét, amelynek Nagyvárad volt a neve: szénát evett. Csodálvaló volt, hogy bukkant ránk, és a viruló réten, az erdő és a kukoricaföldek mellett hozzá se nyúlt a fűhöz, szénát rágott. Felálltunk: füstöt, pernyét láttunk a messzeségben, majd a messzelátóval, amelytől az öreg Gálátioan sohasem vált meg, akárcsak a tűzkótól és a taplótól, a Folyó partján egy sor görnyedt katonát láttunk vonulni, talán a fáradtság miatt mentek olyan görnyedten, semmiképp se a lence karcolásai torzították el testtartásukat: egészen közel hozta őket a nagyító, ömlőlábakon, a gépkocsik porától szürkén lépkedtek, mintha alvajárókként mentek volna. Lehet, hogy álmodtak vagy az is lehet, káromkodtak a Folyó túlsó partja felé, ahol a vaddisznókat láttuk. Eszembe

jutott, hogy a holtak is ilyen porosak voltak, ők is mintha aludtak volna, de már elfelejtettek mozogni, és talán csak ennyi volt a különbség amazok és ezek között. Ezek, amint alvajárókként mentek, mentükben aludtak, talán átmenetet jelentettek a között, amik régebben lehettek, és amivé még nem váltak, ami már csak a vaddisznók ganéjában maradt meg. Mire az öreg: Ma nem esküdtek össze, szerdán takarodót fúj a világ, halálos nap ez, a szerda özvegy-nap, özvegyi sorsra juttató, aki ezen a napon esküszik, az könnyen magára marad. De eljegyzésre megfelel. Felállt, és bement az erdőbe, egy késsel gólyalábakat faragott magának, azokon jött vissza hozzánk, énekelve, megfogta a kancát, nyakára kötötte a nadrágszíját, és azt mondta: teli a tőgye, azért kerestek benneteket, mert ismer, hogy megfejtétek. Ideadta kemény, fekete kalapját, az egykori juhászkalapot: én juhokat fejtem belé — mondta —, kikeményítettem savóval, hogy ne eresse át az esőt, fejtétek meg a kancát. Ilie fejni kezdte a kanca fehér tejét az öreg kerek kalapjába, és hal-kan beszélni kezdett a kancához, az pedig bólogatott, mintha értette volna, és a farkával hajtogatta el magáról a legyeket. Az öreg azt mondta, mossam meg az arcom a tejben, és miután én is, meg Ilie is megmosdottunk a kedvéért, azt mondta, mossam meg a vállamat és a mellemet is a tejben, amely még a kanca tőgyében van, majd a gólyalábaik füttyörészve begyalogolt az erdőbe. A levegő édeskes volt, szénailatú, csak a távolból hallzott mennydörgészerű robaj, de mert az égből kék volt és tiszta, nem a felhőkből származott a robaj, valószínűleg a síkságról jött, ahol némelyek talán épp akkor indultak az ég felé a halállal átítatott levegőben, a halállal teliszórt fűben mozdulatlaná meredve. Ez a menyasszony furdóje — mondta az öreg, amikor visszajött tölgyfaágakkal-levelekkel megrakodva, mintha levelek, füvek meg virágok mögé akart volna rejtőzni, hogy ne lássák a repülőgépek, ne vegye észre a halál. Ő azonban senkitől-semmitől se félt, az övébe is tölgyfaágakat és virágokat tűzött, hogy megnevettesen bennünket és maga után csalogasson. Kővettük is, a kötőféktől a lovat is magunk után vezettük. A furdés tisztává, széppé tesz, mondta, az ujjunkra egy-egy fűből font gyűrűt húzott, és a teliholdra mutatott, amely még ott fehérlett az égen. Utána nekünk is faragott egy-egy gólyalábat, és mi követtük őt az erdő puha földjére susogva hullongani kezdő, aranylő

levelek között. Benneteket szeret az Isten, kedveli a legényeket és a hajadonokat, mert még nem ismerik se a jót, se azt, ami rossz ezen a világon — mondta, és virágos szénát adott a lónak egy tisztáson, ahol dél felé letelepedtünk, hogy pihenjünk, és ahol azt mondta, nézzük, mint repülnek a madarak, amíg ő visszajön. Elment, és sokáig oda volt, talán a vadászházhoz ment, hogy lássa, viszszerethetünk-e, de úgy látszik, nem lehetett, ha kenyér nélkül tért vissza. csak gombát és krumplit hozott. Különösen reggelenként figyeljétek a madarak röptét — mondta, miközben a krumplit sütötte —, a röptükből megítélheti az ember a szerencséjét. A kedvéért figyelni kezdtük a madarak szárny-suhogását a fák között, hallgattuk az erdő súlyos csendjét. Estefelé egy erdőszélről megpillantottuk a Padina nevű falu szélén álló pléhkrisztust magányos fake-resztjén holmi felborult, füstölgő tankok és ágyúk között, a mindent belepő füstben. Furcsamód jól látszott a keze, a lába, jól látszottak a búzakoszorúk is, amelyeket aratáskor aggattak a keresztre. A sárga kalászkok megőrizték a színüket, köröskörül azonban katonaköpenyek, füst és göröngyök borították a holtakat, akik ott enyésznek majd el, megtrágyázzák a tavasszal kizöldülő földet, hogy bővebben teremjen. És a madarak gyönyörűen, könnyedén szálltak énekeltek, az idő múlt, a nappal éjszakába hajlott, az öreg pedig a gólyalábaik vecseryét énekelte, majd sült krumplit szedett ki a kebeléből, azzal kínálta mentükben, mi pedig jóllaktunk belőle. Csak ekkor vettük észre, hogy én fehérben vagyok, mirtuszkoszorú a fejemen. Ilien pedig völegényi frakk díszleg, és jóízút neveltünk. Hová megyünk? — kérdezte Ilie, mire az öreg azt felelte, hogy felfedező útra indulunk a Hegyen és az erdőkben, mire Ilie ezt mondta: úgy értem, hol alszunk? Ahol érjük, csak akad számunkra valami hely, és két disznótökből, amelyeket egy tisztás kukoricásából szedett össze, a késsével két tőklámpást készített, de mivel nem volt gyertyánk, amit beléjük rakjunk, összezsapta a tenyerét, és nagyot sóhajtott. Semmit se lehet már — mondta —, bár egy gyermekjáték-lámpást se csinálhat az ember. Megint szénaboglyában aludtunk, és mire megébredtünk, csütörtök volt.

A sötétség még nem szakadozott fölöttünk, amikor rájöttem, hogy a szünyogok és az erdő, a fű megannyi apró bogara a felsejő hajnali fény felé készülődik, megmentőként várják, csak helyben zümmögtek, de készen arra, hogy

a születésüktől megrészegült pillangókkal együtt szálljanak majd a felragyogó világosság felé, amelyre vágytak, és amely valamiképpen őket is kereste, a kárccsak bennünket. Akkor, amint felébredtem, eszembe jutott az álmom: fehér lovat láttam, karcsú, hosszú hattyúnaka volt, az orra hosszúka, mint egy különös madáré, a szeme fekete és szomorú. Jobb lábát indulásra készen, felemelve tartotta, mégis mereven állt ezernyi dermedt fehér ló között, amelyek ugyanúgy álltak a fehérló erdőben: magasból leereszkedő égő toklámpások világították ki az erdőt; talán a napvilágot várták a lovak, amelynek a fényénél megindultak vagy táptosokként felszálltak volna a magasba. Am a nap nem kelt fel, a lovak azt sem sejtették, hogy milyen színű, zöld-e, vörös-e, égszínű-e vagy milyen? Csak várták, anélkül hogy valaha is látták volna, talán ha megpillantják, se ismerik fel, hogy valódi-e vagy sem. Az öreg mulatságosan horkolt mellettünk. Elaggott, szénával betakart Krisztushoz hasonlított, mert alámában oryan volt az arca, mint egy szenté, vagy talán csak olyannak tűnt, hisz minden öregember arca a sovány szentekéhez hasonlít, különösen álmukban, amikor még közelebb vannak végállomásukhoz, a halálhoz.

Ismét gólyalábakon folytattuk utunkat az erdőben. Az öreg nyomában lépdelünk, aki úgy feldíszítette magát ezúttal is, mint egy bakkecske: tölgyfalombokból, fűből és virágokból font koszorút a deréka köré és a homlokára, és arról beszélt nekünk, hogy a férfi az asszony feje, a nő meg a férfi teste, ezért a férfi úgy kell hogy szeresse hajnaltól hajnalig, mint tulajdon édes önmagát, mert aki az asszonyát nem szereti, önmagát veti meg. Nagyváradot, a lovat Ilie vezetett, és egy darab út után, amint a viiőarai jégbarlang felé kapaszkodtunk, amelyet az öreg meg akart mutatni nekünk, Ilie megemelte a lábam, segített, hogy felüljek a lóra, és ettől fogva lóháton mentem tovább az erdőben, talpig fehérben, miközben a levelekről felszállt a csillanó harmat. Hol a jégbarlang? — kérdezte Ilie. Meg kell találnunk, mondta az öreg, a Hegy szívében van: leér az aljig és felnyúlik a csúcsig; a nyugat felőli oldalon közelíthető meg, mélyen a sziklák között van, betakarják a levelek, rejti az évek során odarakódott föld, csak egész közelről látszik, de felismerhető avas-fagyos szagáról. Nem látszik, mert nem süt rá a nap, hogy megtörjön rajta a fénye, és elolvadjon a csillogásban, a sziklák között van a Hegy

egyik repedésében, amolyan hasított-barlang, amelyre, hisz már mondtam, földet sodort a szél, a földre magvak hullottak, füvek, levelek hajtottak ki rajta, és ha nem tudod, hogy ott van, úgy elmegy mellette, hogy sohasem találod meg. De mi megtaláljuk, rábukkanunk, csak mennünk kell, másképp nem lehet, hisz a barlang nem mozdul el a helyéről, nem megy el senkihez látogatóba.

Miközben gólyalábain mendegélt előtünk, úgy énekelt az erdőben, mint a templomban. Én lehúztam ujjamról a fűből font gyűrűt, és a fél szemem behunyva, azon át kukucsáltam Iliére, hogy jobban lássam a gyűrűn át, és hogy öreg koromra ne fájduljon meg a szemem.

Egyszer csak megálltunk egy hegy előtt, az öreg azt mondta, szálljak le a lóról, gyalog mentem, ő pedig imádkozott a Hegyhez, hullassa ránk az ég harmatát, juttasson nekünk a föld kövérségéből, áldjon meg bennünket, hogy kitartó szerellemmel szeressük egymást, ajándékozzon meg egészséges, hosszú életű utódokkal — és ebből megértettem, hogy a láthatatlan jégbarlanghoz értünk.

Felkelt a hold, a Nagyvárad nevezetű kanca nyerített, közénk dugta a fejét, és legelni kezdte az öreg koszorúját, ő pedig meglapogatta a ló nyakát, virágból és ágakból font koszorút tett a fejünkre, egyet nekem, egyet Iliének, és azt mondta, ezek a koszorúk kötnék össze bennünket mindörökre, és mintha könnyezett volna a szeme, amint a zsebéből az erdőben szedett tölgymakkot, kukoricásban gyűjtött kukoricaszemeket és holmi aprópénzt szórt ránk, mondván, hogy semmi egyébre ne vágyjunk, mint bőségesen termő kukorica- és búzaföldekre, jó, makkos erdőkre, és immár ne eresszük el egymás kezét, mert vége a gyermekkori játékaiknak.

A kanca megint nyerített kinyújtott nyakkal, az öreg pedig körüljárt bennünket gólyalábain, a szemével intett nekem, hogy lépjek az Ilie lábára, majd a fülemhez hajolva odasúgta, hogy aki elsőként lép a másik lábára, azé lesz az utolsó szó — de nem volt ideje, hogy elmondja, miféle utolsó szóra gondol, mert egyszerre megingott, a gólyalábain holmi bokrok felé kezdett hátrálni, bebukott az ágak és levelek közé, és csak ekkor hallottuk meg a különös dörrenést vagy dörrenéseket: a ló megugrott mellőlünk, és a fák között két fekete alakot láttunk felénk szaladni, olyanok voltak, mint két barát vagy hosszúka árnyék. Ilie kézenfogott, és mi is megfuta-

modtunk, elhagytuk a gólyalábakat, mögöttünk galyak roppantak, levelek hulltak, és csak nagykesőre álltunk meg, amikor a hold már kerekén, súlyosan ragyogta be az erdőt, és már csak a mi ijedt lihegésünk és a tölgyek csöndje hallatszott. Nehogy valaki belénk botoljon a földön, Ilie azt mondta, menjünk még, amíg egy magas fára találunk, találunk, és felmászunk rá, részben a farkasok elől is, hisz azok is ránk bukkanhattak volna, ha odalenn maradunk; kézenfogva kapaszkodtunk fel a fára, én mentem elől, Ilie mögöttem, ágról ágra, egyre fölnebb, a fátylamat a karomra hajtottam, nehogy elszakadjon. Végre egy elágazásnál, a fa tetejéhez közel megállapodtunk, kifújtuk magunkat: akkor vettük észre, milyen hatalmas nagy, milyen közel van a hold, hogy nappali fényt szór a tölgyekre, bükkökre, az egész Hegyre, és hogy letről nem vehet észre a homályból senki, de a biztonság kedvéért mi még fennebb kapaszkodtunk a végtelen elágazású fán, amíg megállapodtunk egymás mellett, elhelyezkedtünk az ágakon, és Ilie azt mondta, hunyjam be a szemem, és aludjak.

16.

Gálátioan: Az volt a tévedésük, hogy élhetnek egy bolond nyomaiban járva, aki nem volt más, mint az én apám. Biztos vagyok benne, hogy pálinkával itatta őket, kétszer főzött, méregerős szilvélvel, ők pedig az utolsó napokban, amíg vele voltak, végig részegen követék, és azt hitték, hogy a világtól elbujdosva is lehet élni, ami végzetes tévedés, és arra a felismerésre ébresztette őket, hogy az életük is tévedés volt. Persze tudom, hogy a faluból elsősorban azért szöktek meg, hogy elbujjanak az örült Tibor elől, aki megrémítette Ilonkát a fenyegetésével, hogy Iliét is odajuttatja, ahová Dumitru pápa meg Aladár tisztelendő jutott, ha nem hagyja békén a nővérét. Minthogy éjszaka hol magyar, hol román csapatok foglalták el a falut, nem nagyon vevődött észre, hogy ők eltűntek. Lehet, hogy Tibi észrevette, de hallgatott, nehogy beárlujják a fenyegetőzése miatt, mármint Ilie. Talán azt hitte, ha a nővére bujdosik, nem tehet tanúvallomást ellene arról, amit a papokról mondott. Ők azonban az egész társadalom elől szöktek, nem számoltak azzal, hogy a halál másutt is rájuk találhat, nemcsak a faluban: éjszakai menekülésük a ló hátán, el mennél messzebbre a falutól — alapvető tévedés volt, mert azzal,

hogy mennél távolabb tudták magukat a falutól, azt hitték, hogy a történelemből is kiszakadhatnak, ami már nem is tévedés, hanem agyrém. Másodnap a pap keresztjén már nem voltak varjak, csak legyen lakmároztak a szemén. És amint a nap haladt az égen, úgy dél felé, a két egymással szemben felfeszített pap haragosnak tűnt, mordnak, de estére, amikor a hús szellő fújta őket, és elültek a legyek is, megszépültek. Senkinek se volt bátorsága ahhoz, hogy levegye őket, ami azt jelentette, hogy mindnyájukat, mindkét hiten lévőket megszállta a félelem. Igen, félték, gyávák voltak, de nem hülyék, hogy egy eszeveszett után induljanak — aki álmban se vált meg az üveg pálinkájától —, és azt higgyék, hogy gombán, sültkrumplin, vackoron, rózsabogyón és döblecen is élélhet az ember, az ösztönök színvonalán. Egyszerűen két hülye volt, aki berúgott a pálinkától, megrészegült a hormonjaitól, nem gondolt a holnapra — akár az állatok: azt képelték, ketten más világot teremthetnek maguknak, ha megszöknek a társadalomtól, ha a tölgyek, nyulak, madarak, növények világába menekülnek, vagyis a bárgyúságba, mert az olyan világ, az olyan társadalom, amelyikben nem gondolkodnak, az nem tiszta és nem is emberi, egyszerűen idióta. Lehet, én most túl szigorúan ítélek, nincs kizárva. Lehet, hogy csak énszerintem, csak az én elképzelésem szerint menekültek az erdőbe azért, hogy úgy éljenek, mint a füvek, a madarak, amit az én bolond apám is sugalmazhatott nekik, vagyis csupáncsak szerelemben, kiszakadva a történelem viharából: az is lehet azonban, hogy semmire se gondolva ettek, éltek, anélkül hogy tudták volna, tulajdonképpen mit is csinálnak, pusztán ösztönből cselekedtek, maguk is csodálkozva azon, amit tesznek, és talán fel se fedezték, rá se jöttek arra, hogy mindazt, amit tesznek, különösen, amit az öreg elvesztése után tettek — szerelemnek hívják. Ők csak eseményeket éltek át anélkül, hogy tudták volna, mit jelentenek azok az események, kiváltképp azt, hogy milyen következményekkel járhatnak. Nehéz elképzelni, hogy tulajdonképpen nem is tudták, hogy szeretik egymást, de két bárgyú fiatalról lévén szó — mégis hihető. Különösen Icíg hitte azt, hogy ők nem is ismerték a bűnt: úgy éltek, mint a paradicsomban, nem szégyelltek meztelenül lubizkolni a vízben, sétálni az erdőben, és úgy ölelkezni, mint a madarak: itt azonban világosan meg kell mondanom: Icíg is ütődött volt. Amióta meghalt a lánya a kukoricásban

azzal a bajuszkás tiszttel, megháborodott, ezért érthető, ha Ilonkát és Iliét is ugyanolyanoknak képzelte, mint a lányát és a bajuszoszt, fiataloknak, szépeknek, akik büntelenül szerettek, mint a madarak, anélkül hogy fogalmuk lett volna az örömről járó ítéletről — az összehasonlítás neveléses, de helyénvaló, ha arra gondolunk, hogy ő egész életében egyébbel sem foglalkozott, mint apró üzletekkel itt, a faluban, és egyszerűen csak egy tragédia középpontjába került: nem maradt más hátra számára, gondolkoznia kellett arról, hogy hol él, ahhoz, hogy túlélje a tragédiát. Valóban iszonyú meg rázkódtatás érte, nem csoda, ha a meghibbant. A felesége még tovább jutott: keresztény, görögkeleti lett, kikeresztelkedett, mégpedig nem a németektől való félelmében, nem is a csendőrtől tartott, hiszen azok a rátalálnak, lágerbe hurcolják, mit sem törődnek a keresztlevélével, ahogy Erdély északi részének átadása után a zsidókkal történt azon a vidéken, ő nem a halála elől menekült, amikor görögkeletivé kereszteltette magát, hanem azért vette fel a bajuszkás tiszt hitét, hogy ilyen módon vezekljen annak a férfinak az Istene előtt, akit eltiltott a lányától. Nem a bűnéért, iszonyu ostobaságáért vezekelt, amellyel halálba kergette a lányát, amikor nem adta a tiszthez (szerintem ez is a hibbantság jele, valamennyire hasonló az Icígéhez). Talán tévedek, de mindebben nem látok józan lelkiismereti megfontoltságot, hanem egy idegrendszeri ért sokk hatásaként fogom fel, hisz a háború idején történt, amikor az ember már nem volt ura az életének, amikor a véletlenül múlt minden, különösen az ő esetükben, a zsidókban, akik a horthyizmussal évek óta maradtak a kis üzleteikkel, itt éltek egy román és magyar földművesek és aranybányászok lakta faluban. Talán helytelen, ha az ember világos fejjel akar véleményt mondani egy korszakról és emberekről, miután az a korszak letűnt, és azok az emberek se élnek már, de én nemcsak most, én már akkor így vélekedtem felőlük.

Még valami: Icíg feleségének a kikeresztelkedése görögkeleti hitre rossz visszhangot keltett, Saveta azt mondta, úgysem támaszthatja már fel a tisztet. Benedek Éva szerint egy ruhát oda lehet ajándékozni valakinek egy halott emlékezetére, nyugodjék békében, de ostobaság hitet váltani, vagy egyszerűen eldobni, mert a hit nem ruha, amit változtatni lehet. Sebők Klára szerint a ruhát odaadja az ember, vagy nem adja oda, a készített vagy vásárolt holmik nem

számítanak, mert nem változtatják meg a világot és nem változtatnak meg bennünket sem — de vajon a kicsértelt hit változtat-e rajtunk? Vagyis Sebők azt akarta mondani, hogy az anyagi dolgok nem számítanak, és nem volt biztos abban, ha az, ami a legértékesebb az emberben, vagyis az élete és a hite — megváltoztatható-e egyik napról a másikra? Amíg az Icíg-lány élt, nem a vagyon számított, nem azért tiltották a bajuszkástól, tehát nem az embertől idegen, rajta kívül álló okok készítették Icíget és Icígnét arra, hogy úgy határozzanak, ahogy határoztak — amint Saveta is mondta, hanem ami a lelkükben volt, a hitük, az ember igazi értéke sugallta, hogy így tegyenek — hogyan hitette tehát most Icígné, hogy megváltozik, ha egyik templomból a másikba vonul, abba, amelyet mindaddig lenézett? Meg kell mondanom, megfigyeltem, hogy azok, akik azt tették, amit tettek a pappal és másokkal, amíg a faluban magyar csapatok voltak, meg hogy a magyar papot is halálra pumpálták a biciklipumpával, amikor nem voltak magyar csapatok a faluban — akkor váltak nacionalistákká és általában az emberek akkor válnak nacionalistákká, ha erősek és biztonságban tudják magukat, akkor jut eszükbe, hogy erősek, és bosszút állhatnak, hogy ők kiváltságos nép — érdekes, hogy ezeknek a kiváltságos népeknek eszükbe se jutott, hogy másképpen is lehetne, úgy, hogy lehetetlenné válják a gyilkosság a faluban, hogy ne legyen több szegénység, a társadalom változzék meg, vagyis legyen jobb: ők csak erősek akartak lenni és kész, nem gondoltak arra, hogy ha az egyik erős, a másikkal gyöngének kell lennie, a gyöngének pedig mindent el kell követniük, hogy megerősödjenek, és majd ők kerekedjenek felül. Miért tértem ki erre? Egyszerűen azért, hogy érthetőbbé váljék ezeknek az úgynevezett kiváltságos népeknek a pszichológiája, pontosabban, hogy megmagyarázzam, miért lehetséges, hogy Tibor — kiváltságos embernek érezvén magát — esetleg a pápa gyilkosa lehetett, mint ahogy végül is megölte Iliét. Dumitru pápa esetében nem lehetne mondani, hogy ő a főbűnös: talán csak ő is részt vett abban az örütségben, amelyről tudjuk, milyen eredménnyel járt. De az Ilie haláláért százszázalékig hibáztatható. Mondtam már: Tibor attól a karcsonyestől kezdte Iliét gyűlölni, amikor a szomszédja román szokás szerint kolindálni ment a faluba, megállt a kapujuk előtt, és egy marék búzát dobott az ablakukra, és megkérdezte: fogadják-e

az énekeseket? A búzaszemek zörögtek az ablakon, mire Tibor azt mondta, hogy nem, és feldühödött, amiért a másik a szokásaival az ő portájukon kopogtat, jól-lehet Ilonka és az anyjuk azt mondta, fogadni kell őket, hisz szomszédok, és mások is előfordult velük is, másokkal is, hogy román fiúk kopogtak és jöttek be hozzájuk karácsonyt köszönteni, kolindálni — Tibor megmakacsolta magát, és azt mondta, belevágja a kést, ha beengedik vagy válaszolnak neki. És Ilie újra búzát hajított az ablakra, hogy hallják, és hívja Ilonkát, tartson vele a kolindálásban, mire Tibi azt mondta a nővérenek, a csizmájával tapossa össze, ha kimegy. Azt lehetne mondani, hogy a kakaskodó fivér ágálása volt, aki családfői tekintélyét féltette (nem élt az apjuk). Azt is lehetne mondani, hogy sok egyéb után Ilonka azért szökött volt meg a faluból, hogy szabaduljon az öccse örületétől. Azt is lehet mondani, hogy Tibi csak azért eredt volt utánuk, hogy hazavigye a nővérét, lekenjen neki egy párat és még nagyobbakat annak, aki elrabolta és megbecstelenítette. Bármit lehet mondani. Van azonban egy fontos tényező: a Tibi félelme. Olyan részlet ez, amelyet jó megjegyezni, amely talán el is felejtődött. Tibi attól félt, hogy az, aki — meggyőződése szerint — megbecstelenítette a testvérét és meggyalázta a családját és nemzetét — bármikor visszatérhet a faluba, elhagyhatja Ilonkát (ami tán nem volt döntő fontosságú, mégsem lényegtelen), őt pedig az új hatóságok kezére adja: vagyis beárulja — ami biztos halált jelenthetett — beárulja, hogyan fenyegette őt a Dumitru pópa sorával. Tibi tehát nem azért ment az erdőbe, hogy megkeresse a nővérét és megbosszulja a nővére becsületén ejtett foltot a szomszédon: azzal a határozott szándékkal ment, hogy végez Ilievel, elsősorban azért, hogy a saját bórét mentse. Ilie volt az egyetlen román, akinek Tibor Dumitru pópáról beszélt. Ilonka talán hallgatott volna, hisz testvére volt.

17.

Icig: Sok bolondot ismertem életemben, de közülük mindig a legbolondabb volt egyben a legokosabb is. Hozzászoktunk, hogy ha valakinek a fizimiskája vagy a bogarai nincsenek kedvünkre, a bolondokházába küldjük, vagy az erdő mélyébe rejtjük, mint az öreg Gálátioant, ne ijesztgessenek a bolondériáikkal. Ezeknek a hibbantaknak mind van valami kérdeznivalójuk azoktól, akikkel beszélgetnek, és válaszuk is van rá, de ami

a legfurább, sem a kérdéseikre nem válaszolunk, sem a válaszaikkal nem értünk egyet. Az öreg Gálátioanról el lehet ugyan mondani, hogy neveltséges volt, de nem kis dolog, ha valaki szándékosan vállalja ezt, ha nem fél a neveltségégtől. A fia nem tudta elnézni neki, hogy gólyalábakon jár a faluban, és hogy ez a neveltséges szokás a mientktől tovább eső falvakban is elterjedt, még Otoronyban, Branistén, sőt Pätirlagelében is, a Duna menti faluban, ahová a háború idején menekültek volt az emberek a mi falvainkból. És ha Ilie gólyalábakon táncolt a leánnyal, aki az övé volt, e körül az öregember körül, és énekeltek is, mint az egykori dákok, akik körül táncolták a királyukat, ez nem jelenti azt, hogy Gálátioan királynak hitte magát — hisz csak Istennek hitte magát.

Utoljára egy nagyon meleg délután láttam: éppen hazahajtotta a kecskét a Hegyről, ahol legeltette őket. Fütörészve jött, és nevetni kezdett, amikor megpillantott engem, amint a Csonkával tatarozgatjuk a kerítést, amelyet egy tank döntött le, miközben megfordult az út közepén. Az első tank volt, amely behatolt a faluba, és amelyet véletlenül — vagy tán mert a háborúban nincsenek véletlenek, minden törvényszerűen történik — a falu szélén ért gránátalátat, éppen a románok megfeszített pléhkrisztusa mellett. Kegyetlen, nagyon rövid csata volt, az egész néhány, falba lőtt lyukkal fejeződött be, halottak és sebesültek nélkül mindkét oldalon. A falu gazdag volt, a központban cementjárda, az árkokat kicementezték: cementkanálisokként húzódtak a falu központjából a Folyó felé. Ebből az első ütközetből a falunak egyéb kára nem volt, mint az én keritésem, amelyet a tank döntött ki, meg a katonák örülete, akik behatoltak egy pincébe, és akár mert ellenséget kerestek, akár mert csak inni akartak, de nem volt rá idejük, akár mert feldühítette őket a nagy mennyiségű bor (amely rendületlen nyugalommal pihent az óriási hordókban, mintha csak az ivókra várt volna), vagy más okból. Puskáikkal, géppisztolyaikkal a hordókba lőttek: a bor csobogva folyt ki a pincébe, onnan a cementtel kirakott árokba, patakként csobogott benne, és a kecskék, amint jóllakottan hazatértek a mezőről, ittak belőle, berúgtak, össze-összeakadt a lábuk, mekegni kezdtek, mekegtek a bortól vörösre festett szakállú bakok is. Ez volt a háború első napja: még a kecskék között kacagó Gálátioan is hozzátartozik. Azt mondta: minek javítjátok a kerítést? És nevetett, látva, hogy a

lőceket szegezzük. Hülyék vagytok, mondta, és továbbment. Számára az élet értelme nem az volt, hogy az ember kerítésekert javítson, házakat építsen.

A Csonka másfajta ember volt. Ő csak koporsókat és kereszteteket készített: egyébhez nem érték, nem is tudok más csinálni — mondta. Az egyik lába fából volt, sokáig távol volt a faluból, és egyesek azt hitték, az első háborúban vesztette el a lábát. Nem igaz. A hátára kitért szárnyú angyalokat tetováltatott, a karjára táncoló meztelen nőket, mellére baloldalt nyíllal átöltött szívet, jobb oldalalt pedig egy csodórhajlamú, ereje teljében lévő szamarat: a fehérnepek szerették pucéron látni őt, megsimogatták az angyalkák szárnyait, megcsókolták a vérző szívet, ő pedig közben szívesen énekelt tengerészdalokat, jóllehet sohasem volt tengerész. Azt mondják, őt is fel akarták feszíteni, szegeket akartak verni az angyalokba és a szamarba, de hazugság az egész. Egy faluban semmit se lehet a fehérnepek akarata ellenére tenni: ők megverhették, fejszével szétfarigcsálhatták a falábát, istenesen helybenhagyhatták, ami meg is történt, de nem hagyhatták, hogy valaki megölje őt, ezt az egyet nem, hisz a Csonka övék volt, nem a férfiaké. Az alapos verés után, amelyet az asszonyoktól kapott, azok három éjszakán át jöttek hozzá, petróleumos szeszszel dörszölték, ecetet is öntöttek beléje, fokhagymaléval, és kenték-borogatták, és egész éjjel égették nála a gyertyát. Nem hiszem, hogy haldokolt volna — magában nevetett rajtuk. Bizonyíték rá, hogy amikor a gyermekek — egy egész falut kitévő gyerek innen helyből és a környékről — elmentek hozzá, hogy még egyszer utoljára lássák, és kezét fogjanak vele — felkelt az ágyból, a mankóin a kocsmába ment, vásárolt egy doboz cukorkát és egy üveg bort, odaadta nekik a cukorkát, ivott velük az üvegből, és tengerészdalokra tanította őket. Ez az ember nem a szerelemben hitt, hanem az ágyban. És a gyerekekben is, természetesen. Azt mondta, ha meg is találhálna, a jövődje biztosítva van. Tisz-tázzuk: nem szenvedő Krisztusként feküdt az ágyán anyni gyertyásorrú ártatlan között, vén disznó volt, aki örült, hogy anyni fiúcskát meg lánykát lát maga körül. Az elején a nevüket se tudta, meg se számlálta őket. Utána kérdezgetni kezdte: Hogy hívnak? Gábornak. Hát téged? Péternek. És téged? Ionnak. Téged? Márioarának. Téged? Rékának... Csak nézett a szemükbe a kutyalékú vén disznó, és örömeiben nem jött, hogy felkeljen az ágyról. Akkor ugrott

ki ingben-gatyában a takaró alól, amikor azok, ki innen, ki onnan, gyertyát szedtek elő, és meggyújtották, meg se állt mankóin a kocsmáig. Csak akkor dühödött fel, amikor Tibort pillantotta meg: nekirontott, a hajába markolt, és beverte a fejét a koporsók alatti gyaluforgácsba. Állon ütötte, úgy ordított rá: Mit akarsz, te örült? Tibor egy ujjal se védekezett, lehet, a súlyos asztalostenyéréől félt vagy a gyerekektől, akiknek a szemeláttára történt, de az is lehetséges, hogy a Csonka kék szeme benította meg. Mit akarsz tenni, hékom? Megkeresem — felelte Tibor. Hol keresnéd, te hülye, hisz világgá ment! Majd megtalálom. Találd a fenét. Megtalálom az erdőben, ott van. Nagy az erdő, te hülye! Nem olyan nagy, hogy ne találjam meg. Hagyd békén, te tébolyodott! Megtalálom — felelte Tibor, és mocnás nélkül túrte minden kérdésnél a Csonka pofonjait. Megtalálom — mondta, és a Csonka akkor értette meg, miféle örület kerítette hatalmába Tibort.

18.

Első útja Gálátioan egyik rokonának a hajdani vadászházához vezetett. A Folyó vize kicsapott: átszakította a faúszató duzzasztógátját: a partmenti réteken halak úszkáltak, vergődtek a tócsákban, vagy felfordult hassal vitte őket a víz holmi döglött udak között, amelyeket elsodort az ár, fészükben alvás közben meglepett nyulakkal és a duzzasztó környékén az emberek majorságkretencei körül ólálkodó rókákkal együtt. Házi disznókat és vaddisznókat együtt sodort el a víz, de ezeknek ugyancsak együtt sikerült kivergődniük egy domboldalra, amelyen borjakkal, rókákkal és fehér házinyulakkal és juhászutyákkal együtt rohantak fel, a domboldalon összekeveredve száguldottak el Tibor mellett, mint ha egész életükben egymás mellett éltek volna. A félelem riasztotta meg, az tette barátokká őket — gondolhatta Tibor, miközben lehullott és a száraz napfényben megaszalódott szilvát eszegette, és ment a maga útján. Lehet, akkor is megállt, amikor a kihalt erdőben két papot pillantott meg, amint géppisztollyal a vállukon számára ismeretlen nyelven beszélgettek (németül vagy oroszul talán). Estefelé elborult az ég, a hegyekből kéklő köd ereszkedett a Folyó régi medrére, amelyben meg-megcsillantak holmi bádogedények, jól látszottak a gyökereken fennakadt korhadtt fadarabok, a döglött kutyák és a homokból kiálló fatörzsek fennakadt döglött kakasok. Sö-

tétedni kezdett, és ő folytatta útját, időnként vért köpött, hisz a Csonka kipofozta néhány fogát. A falu végén góyalábakon közeledő gyerekekkel találkozott, akik égő gyertyával a kezükben jöttek a kereszték felől, ahol a két pap holtteste oszlásnak indult a napon. De azok ketten már nem voltak ott. Mintha csak egy rémlátás, sejtés lett volna az egész eset. Ez megtorpantotta, elgondolkozatta egy pillanatra, de nem állította meg az útján. Talán Dumitru pópát maga Ilie vitte magával — mondta unokaöccsének, Istvánnak, és elfűvatta vele a gyertyáját. Minek vitte volna? — kérdezte István. Hogy meglegyen neki — felelte Tibor, és bizonyára arra gondolt, Iliének szüksége lesz a pópa holttestére, amikor be akarja őt vádolni. A holttestet — már a szaga miatt is — nem lett volna nehéz megtalálni az erdőben, de Tibor csak a Nagyvárad nevű kancát találta: üvegesedő szemét belepték a hangyák, belei kilógtak. A sebesült kanca, csaknem magánkívül, haldokolt a földön, nagy zöld legyek zümmögtek körül, mint egy örvendező tömeg, jobban mondva úgy feküdt a kanca, mintha zümmögő vidám porfelhőbe lett volna burkolva. Számátalan sebből vérzett, levedezett, csaknem szitává volt löve, és amint a földön, száraz leveleken vergődött, kifordult belső részei elkeveredtek a föld piszkával és saját bélsarával. Látszott, amint ez a még eleven lény egyetlen sebként puffad, szemmel láthatólag feslett fel a bőre, amely alatt egyre élénkebben nyüzsgöttek a férgek.

A vadászháznál sem állt meg, ahol a múltkoriban berúgott kecskék magukban mekegtek a bekerített udvaron, és ahol, az ezüstcsillanású forrás közelében, a szénaboglyák mellett az öreg Gálátioan őzei szimatoltak a levegőbe, immár szép nagyra nőtt gidáikkal. Ő pedig dühében és félelmében megvadultan, mert tud róla valaki, akit most keres, még nem találta, vagy mert attól félt, hogy le talál késni valahonnan, továbbment az útján, amelynek maga sem tudta az irányát, csak a célját. Inkább düh fénylett a szemében, mint vak gyilkos szenvedély, és amikor Savetával találkozott, fel se ismerte, vagy nem is törődött vele, jöllehet megkérdezte: nem láttad Ilonkát? Nem. Hát őt? Nem. Miféle őt? Mintha űzött lett volna, mintha rettentő magányában, amelytől félt, és amely mégis reáborult — megveszett volna. Nem látta Iliét és Ilonkát együtt azon éjszaka óta, amikor a holdfénynél kimentek a házból, és a didfánál találkoztak, Ilonkán is fehér ing volt, Ilién is: a fiú füttyel hívta a nő-

vérét, és elbújtak a Csonka szalmájában. Tibor azt hitte, hogy az asztalos házába mentek: a kerteken át lopakodott oda, látta, hogy a petróleumlámpa alig pislakoló fényre van lehúzva. Az ablakhoz ment, de a Csonkát pillantotta meg, meztelenül feküdt a szalmán a kész és a még gyalulatlan koporsók között őt asszony dörzsölte a karját, a hátát. simogatta a nyakát, és a félhomályban azt hitte, álmodik, az özvegyek, akik fekve tartották a Csonkát, és sorra kurjongattak az élvezettől, nem lehettek valójában részegek, meztelenek, és kielégítetlenek, ha pusztán álomképek voltak: csak amikor összekapva, egymás hajának estek, és egymás arcába karmoltak, akkor jött rá, hogy tulajdonképpen élnek. és a Csonka az egyetlen nőtlen, életerős férfi a faluban, megfelekedezett a nővéréről és Iliéről, elment, hogy lefeküdjék, de nem jött álom a szemére. Amikor a Savetát kereső Sebók Klárára bukkant, és ez megkérdezte, nem látta-e a szomszédasszonyát, megijedt: a nő éppen úgy nézett reá, ahogy azok az özvegyek nézték volt a Csonkát a szalmán: amikor ez férfimód füttyentett az ujjával, és megjelent Saveta is, és mosolyogva, kosarukat eldobva, kötényüket megoldva közeledtek hozzá, Tibor már tudta, nincs menekvése, olyasmi történik most vele, ami sohasem történt. Ők ketten kézenfogták, meg-megpörgették-forgatták, addig szédítették fel-felkurjantva, amíg elgyengült a térde, a félelemtől némán, verejtéktől csuromvizesen térdre esett szegyenkezve, a két nő leveleköztette, előbb az ingét vették le, majd simogatni kezdték a nyakát, és ajkukat a fülére tapasztva olyasmiket mondtak neki, amit sohasem hallott, és hanyatt fektették a fűre, majd kezdték szétnyitni összeszorított térdeit, csiklandozták a talpát, és arra készítették, hogy csodálkozó szemmel, felfeljajdulva nézze az eget. És a játék újra kezdődött, ő megint feljajdult, majd el-lágyult, mint a viasz: amikor a két fehérrép is melléje feküdt kipirult arccal, mosolygósan, mindhárman súlyos bűzt éreztek: jobban megnézték a bokrot, amely mellett feküdtek, és megpillantották az öreg Gálátioant, száraz levélkoszorúval a homlokán; búzló tátott száján ki-be repültek a legyek.

19.

Felmerül a kérdés: Ilie nem gyanította, hogy meghal? Lám, mit mond a feleségem, aki kikeresztelkedett görögkeleti vallásra: mielőtt elhagyták volna a falut,

ők ketten a Csonka házába menekültek Tibor elől. Ilonka megfésülködött előtte, és a tükör előtt, befonta a haját, és megkérte Iliét, tűzzön bazsalikomszálakat a hajába, koszorú formájában, persze játékból, de végül is ez maradt belőlük és a szerelmükből, egy virágkoszorú. Ilie elgondolkozva borotválkozott meg a Csonka késével. Én ezt mondtam: asszony, ez lakodalmi szokás, ha a menyasszony fésülködik s a vőlegény borotválkozik. Mire a feleségem: Előtte Ilonka a kert végéből egy veder vizet hozott, mindketten megmosták az arcukat, majd pedig a lábukat a Csonka mosdótáljában, a vederből töltött vízben, mégpedig egymás lábát mosták, a talpuktól a térdükig, némán, szótlanul. Én így vélekedtem: Tulajdonképpen gyerekek voltak, a gyermek pedig csak a szeretetről tud, nem ismeri se a gyűlölködést, se a nemzeti elfogultságot, nem is gondolkozik — őki se gondoltak arra, hogy ennek az örületnek eshetnek áldozatul. Amikor egymás lábát mosták, nem gondoltak a halálra, román szokás és nemcsak román, hogy a menyegző előtt megmosakodjanak, szépen felöltözzenek, ők pedig amikor elhatározták, hogy megszöknek a faluból, ha nem is gondoltak rá, de érezték, hogy ott, ahová mennek, beteljesül majd az ő férfi—nő szerelmük is. Nem lehetett ez a halál előérzete. Saveta azt mondja, hogy még néhány nappal, mielőtt elmentek volna a faluból, mezelelenül látta őket fürödni a Folyóban, de távol egymástól. Beszélgettek, nevettek, miközben bazsalikkommal verdesték magukat, Ilie bazsalikomszálakat küldözgetett neki a vízben, majd közelebb mentek egymáshoz, és sorra paskolták egymás vállát-mellét is a csaknem hónaljig érő vízben bazsalikkommal. Mire a feleségem: Nem mondhatod, hogy akkor is nem a menyegzőre gondoltak, és hogy a bazsalikkom nem a szerelem, hanem a halál jelképe. Mire én: Ilyen ostobaságot nem mondhatok, mert a falusi fiatalok, akárha iskolába járnak is, mint ők, nem gondolnak arra, hogy mit jelent egy szokás, csak teszik azt, amit mások is tettek előttük, de pusztán véletlenségből, amint Saveta is mondja, hogy pusztán azért mentek be a vízbe, mert meleg volt. A feleségem? Azt mondja, Ilonka ment be elsőnek a vízbe, Savetától halottam, ez azt jelenti, hogy ő már akkor pontosan tudta, mit tesz, nem véletlen, hogy utána ő jött a szokás ötletével. Ő határozott, Ilie csak engedelmeskedett és követte, nem lehet azt mondani, hogy egészen ártatlanok voltak, nem szereték egymást szerelemmel, ellenkezőleg,

de a lány szerelme forróbb volt, ezzel kötötte magához Iliét, és vihette volna magával bárhová, mint a vakot. Mire én: Csak nem akarod azt mondani, amit Sebők Klára, hogy Ilonka előre tudott az öccse gyilkos szándékáról, amellyel az egyetlen tanútól meg akart szabadulni, és azért vitte ki magával az erdő közepébe, hogy senki se láthassa majd a Tibor tettét, és ezért tartotta Iliét, mint egy hülyét a szoknyája mellett. Mire a feleségem: Ilyen ostobaságot nem mondtam, de szeretném, ha világosan látnád, hogy a lány volt az kettejük közül, aki mindent eldöntött, és az Ilie szerelme csak növelte, erősítette hatalmát a fiú fölött. Ilonka biztos volt abban, hogy megmenti Iliét, ha megszöknek a faluból: pillanatig sem kételkedett saját erejében. És itt tévedett, amikor azt hitte, hogy ha Ilie és Tibor a világtól távol össze is akadnak, ez az ő varázsereje kibékíti őket, mert amíg össze nem veszett Tiborral, rajta is ugyanilyen hatalmas volt, a fiú úgy engedelmeskedett neki, mint egy kiskutyára. Ilonka azt hitte, hogy ha gyermekkorukban együtt fogták a lepkét, együtt hozták az erdőből az epret, együtt gombásztak, és hogyha a román lakodalmakon együtt gyűjtötték a templomban a színes cukorkát, amikor a fiatal párra búzát, cukorkát és aprópénzt szórtak, és ha a magyar keresztelőkön együtt ettek-mulattak, ha disznóvágáskor együtt hozták a szomszédból a szalmát, vagyis ha egész gyermekkorukat együtt töltötték, lehetetlen, hogy magukra maradván, az erdő közepében ne váljanak megint azokká, akik voltak, azt hitte, eltűnik a felbukkant téboly, amelyet Ilonka nem értett. Ebben tévedett ő, hisz a mennyei ártatlanság, amelyet keresett, már odavolt, az összhang, a lepkeké utáni szaladgálás, az eper- és gombaszedés mind elmúlt, és ők még a papok halála előtt ellenségekké váltak, még mielőtt Ilonka együtt fürdött volna Iliével a Folyóban, és semmi egyéb nem igazolhatta ezt a gyűlölködést, mint... Itt a feleségem szamárságot mondott, és én nem tűröm el, hogy egy olyan okos asszony, amilyen ő is, ostobaságokat beszéljen, még akkor sem, ha szótlanul néztem áttérését a görögkeleti vallásra. Mert nem lehet azt állítani, hogy csak a gyermekkor ragaszkodik a paradicsomi ártatlansághoz, és hogy utána, mennél inkább önmaga urává válik az ember, annál kevésbé akar egyenlő lenni másokkal, mindenekelőtt a góg vezetői, nem az osztályöntudat, faji vagy nemzeti öntudat, amelyek, persze, szintén megvannak. de a jelentőségük másodrangú, legfonto-

sabb az ember egyéni lelkiismerete marad: mihelyt ebbe hiba csúszik, az ártatlanság odalesz a körülötte lévők iránt érzett egyenlőséggel, szeretettel együtt: ebbe a zavaros, veszélyes életkorba jutott Tibor is, csak ezzel magyarázható vak gyűlölete, amely szomszédja és gyermekkori barátja iránt támadt benne. Az életkor és még valami... Itt a feleségem egy másik ostobaságot mondott, amelyet egyenesen a párnája alatt tartott szent könyvekből merített: semmi se magyarázhatja a Tibor gyűlöletét, a gyilkosságot, a halált — ami mind bekövetkezett —, mint az, hogy minden így volt előre megírva, és hogy az Uristen nagy, nem irgalmaz, nem irgalmazhat, és mert így van, a mi emberi fajunk örökre kárhozott marad. Azt mondtam neki: Asszony!... De elhallgattam. Én mindig tiszteltem az emberek bolondériáit, hitüket, még ha nevéstéges volt is. Azt mondtam neki: Ne csináljunk hősokeket holmi kis ostobákból, és ne fűjjünk fel ki tudja mekkorára holmi gyűlöletből és félelemből fakadó számszágokat se. Mire ő: A nemzeti gyűlölködés nem volt ok. Mire én: Ha a Csonkát felakasztják vagy keresztre feszítik, annak tán lett volna oka? Vagy amolyan falábú, kurvapeccér Krisztus vált volna ökelméből? Tengerészdalokat fűjt volna a keresztben is, mint akkor, amikor a számárra ültették. A feleségem: A Csonkában volt valami magasztos: szerette a fehérnépeket. Mire én: Úgy értem, ha megtörtént volna vele az, amit mondtam, teljesen valóságos lett volna, bár képtelen, teljességgel képtelen, érted? Erre ő: Nem győzől meg róla, hisz a nemzeti gyűlölködés, a gyűlölet, az ostobaság kevés ahhoz, hogy mindezt igazolja... Mire én: Hidd el, asszony, mindezek mennél oktalanabbak, annál lelkiismeretesebben viszik végbe, annál szenvedélyesebben követik el a gyilkosságot, annál pontosabban cselekszenek, éppen mert nincsenek világos érveik, és hála a ti uratoknak, Jézus Krisztusnak, amikor az egyik faluba ilyen csapatok vonultak be, a másikba amolyanok, és amikor a németek olyan jelentéktelen emberekre vadásztak, amilyenek mi vagyunk, éppen elég zavaros ok lehetett arra, hogy a gyűlölet, a sovinizmus és az ostobaság keresztre feszítse a Csonkát is, elkövesse ezt a százszázalekos képtelenséget. Mire ő: De nem történt meg. Én: Történt ennél rosszabb — hogy Ilie került oda. És feldühödtem: Idehallgass, asszony, én románul is, magyarul is tudó zsidó vagyok, megeszem a disznóhúst, úgy öltözködöm, mint akár egyik, akár a másik, de megmaradtam

a hitemnél, mert az embernek meg kell őriznie a hitét, bár semmit se szóltam, amikor áttértél annak a tisztnek a válására, de kérek, ne magyarázd nekem Káin és Abel példáján a magad ostobaságait, különben megyek, és leiszom magam, és tudod, ha én egyszer leiszom magam, megfeledekzem a hitről, és káromkodom, mint ez a vén disznó Csonka, és addig kártyázom vele, amíg belealszom, és mert nincs hová fektetnie, egy üres koporsóba tesz, abban horkolok reggelig. Ott akarsz rám találni?

20.

Saveta: Én semmit se tudok, nem látam semmit, és nem is értem, mi értelme azon rágódni, ami volt? Nem, egészen ostoba nem vagyok, egyet-mást megértek, de van-e mindennek valami értelme? Az embernek mindenekelőtt élnie kell. Csak ez után jön a kérdés: hogyan? Különben olyan az egész, mintha az ember a szekeret fogná az ökrök elé, és elvárná, hogy minden jól menjen. Semmilyen rokoni kapcsolat se fűzött Tibihez, mégsem hiszem született gonosztevőnek, sőt egyáltalán nem hiszem annak. Tőlem is ellopott három tyúkot és egy malacot, és nagy murit rendezett holmi egyívású barátaival, de csak az esett rosszul, hogy nem hívott meg engem is. Az ember lop néha egy mulatság kedvéért, hogy az éhségét csillapítsa, mi egyébért lopna, mint ezért? Pénzért? Hisz ugyanazt jelenti, a pénzzel sem csinál egyebet, mint megvásárolja a lehetőséget, hogy jól érezze magát. Hát akkor? Szerintem se nem tolvaj, se nem gyilkos, ha az iratok szerint az is, nem számít. Tegyük csak fel a kérdést öregesen: mi érdekes lehet egy emberben, aki a gyomráért lop, vagy megöli azt, aki rajtakapta a lopáson? Véletlen ez, nem igazi gyilkosság. Tibor legfennebb véletlenül ölte meg Iliét. Tibor jóképű, bolondos fiú volt, de nem bolond. Szórakozott. Ki mondhatja, hogy ő feszítette keresztre Dumitru pópát? Ilonka? De hisz ő meghibbant, ki ad két fityinget a szavára? Nem hazudik ő eleve, csak el-túlozza, amit mond, de úgy, hogy a végén nem lehet kibogozni a hallottakból, mi az igazság, mi nem. Rémképekkel maradt: éjszaka egymással szembeállított keresztteken csüngő holt papokkal. De ki más látta? Senki! Igaz, a két pap azóta se tért vissza a faluba, de hányan nem jöttek vissza a háborúból? Mindent felkavaró hullám volt a háború, ők is a világon éltek, őket is elsodor-

hatta, elveszejtette, ki tudja hol. Egész életemben azt vallottam, amire a Csonka tanított, hogy csak egyetlen föld van a lábunk alatt, és más nem lévén, csak ezen élhetünk, de mindenekelőtt élnünk kell, majd meglátjuk, hogyan. Némelyek nehezen értenek meg egy ilyen egyszerű igazságot. Ilonka akkor meg volt kótyagosodva, nem lehetett vele krumpliczedésről vagy a lovakról beszélni, amelyek megszöktek a háborúból, a hegyek között bolyongtak, és éjszaka egymagukban, elvadultan aludtak az erdőben. Tiborral és másokkal beszéltük, hogy össze kellene fogdosnunk, amennyi lovat lehet, és tartuk elrejtve valamelyik elhagyott aranybányában, amíg elvonul a front, majd pedig adjuk el, vagy tartuk meg magunknak őket. Ilonkának akkor se állt oda az esze, amikor Ilie még élt, és azt hiszem, azért kótyagosodott úgy meg, mert életében nem látott férfit az ágyában. Akkor este, amikor a lovakról beszéltem volt neki, a magyar templom mellett voltunk, ő pedig a helyett, hogy választól volna nekem, velünk tart-e vagy sem, a templom nyúló árnyékára mutatva ezt mondta: Hűl a templom árnyéka, egészen kihűl. De hisz esteledik, és mindjárt itt az ősz, mondtam. Ő azonban, amint meglátta közeledni Iliét a templom árnyékában, remegni kezdett, mintha a hideg rázta volna, és csak ennyit mondott: Esteledik. Nagyon jól beszélt románul, és én nagyon jól tudtam, hogy nem a templom fölött pirosló egű alkonyra gondol, se más, látható ostobaságokra, a néhány felsziporkázó csillagra meg a későn, egy-egy lepényt elpotyogtatva hazaballagó tehenekre. Ő akkor azt ajánlottam, vigyük magunkkal Iliét is a lóvadászatra, ezt válaszolta megint: Hűl a fény, látod? Nem, nem üzött csúfot belőlem, ezt vette ő akkor észre, holmi jelentéktelen apróságokat: a lovak nem érdekelték, csak a világot elborító hűvös árnyék. Oda volt Iliéért, és az ilyen embert nem kell komolyan venni, ha számárságokat beszél is. Utána az öccséről is számárságokat mondott, de csak a hülyék hittek neki, én nem. Miért akarná Tibi megölni Iliét? Vagy a pópát? Képzelődes. Én Tibivel és Sebők Klárával vágtam neki az erdőnek, hogy a háborúból elcsatangolt lovakat fogjunk a Hegyen, de nem is említette az Ilie nevét. Máskor is találkoztam vele, amikor Klárával voltam az erdőben, a kosarunk tele volt gombával, de akkor se szólt Iliéről egy árva szót se. Ilonka más ostobaságokat is mesélt nekem: azt mondta, súlyos, füstszerű, tejfehér köd volt, ő az erdőben, egy tiszt-

táson az öreg Gälätioan jégbarlangja előtt fehér ködfarkasokat látott maga felé közeledni, csak a szemük villogott, mint a vadkané, lágyan, elmosódottan mozgtak a ködben, amely mintha sötétebb lett volna körülötte. Ő egy szoknyájából tépett pólyába kötötte a gyereket, akit ott szült a ködben, és maga mellé tette, a farkasok pedig a lábukkal odanyúláltak, hogy elhúzzák, maguk felé vonják a gyereket, ő torkaszakadtából üvöltött, mire a farkasok a ködbe merültek, majd újra előbukkantak, körülszimatolva a pólyát és a meztelen gyereket, aki torkaszakadtából sírt a pólyában, és amikor ő megint rájuk kiáltott, újra eltűntek, beleolvadtak a ködbe. Szamárság: holmi vadállatok nem ijedtek volna meg tőle meg egy apróságtól, akit állítólag ő szült, de senki se látta, nem látták a farkasokat se, sem akkor, sem azután, amikor állítólag a karján a csecsemővel szaladt előlük, és feltette egy keresztre a Medvekút mellett. Miféle farkasok? Miféle gyerek, hisz nem is volt neki? A köd, ott a fejében, igen, az volt. Elment Iliével a Hegyre, az ő dolga, nem mondtam, ne menjen. Én se adtam számat senkinek az életben az életéről. Tőle se kérek számadást az övéről. De jó, ha az ember senkit se gyaláz meg. Tibinek volt egy szamara, azon lovagolt, amikor nekivágtunk a hegyeknek, hogy lovakat fogjunk. Én Klárával a nyomukban lépkedtem, és mintha könnyebbnek tűnt volna a hegy, mint neki és a szamárnak. Három napig jártunk a lovak után, már az őszi retekünk, a krumpink is elfogyott, utolért az eső, kibújtunk az erdőből, és holmi kalibaszerűen összerakott kukoricaszárak között húzódtunk meg, egy akácfa mellett. Csaknem egy álló napig gubbasztottunk ott. Akkor pillantottuk meg a lovakat, amint kijönnek az erdőből, és enni kezdik a vágatlan, szedetlen kukoricát az ázott tövekről. Széles, éhes fogaikkal nagyokat haraptak a kukoricacsövekből. Az eső egészen eláztatta a sörényüket, csorgott belőle a víz, miközben éhesen örölték fogaik között a kukoricacsöveket. Amikor közeledni kezdtünk hozzájuk, megfutamodtak, bevágtattak az erdőbe, és az a szamár Tibi a szamarával még inkább megzavart bennünket: tőlük ijedtek meg. Tibi vissza is tért a faluba, megsajnálta elázott szamarát, mert köhögni kezdett. Én Klárával egy mezőn felejtett cséplőgépbe bújtam, amelyet szalmával földtek volt be: ott aludtunk, arra gondolva, hogy az a szamár Tibor nem a szamár egészségét övta, nem azért

ment vissza a faluba, hanem mert attól félt, nehogy velünk kelljen aludnia éjjel, a cséplőgépben. Szalmából ágyat vetettünk magunknak, előbb alatta, majd benne, a végénél, ahol az összetört szalmát meg a töreket dobja ki. Nagyszerű, esőmosta levegő volt, mondtuk is, mielőtt elaludtunk volna, hogy a levegő a legnagyobb kincs meg az ivóvíz, mert ha ez nem volna, az ember nem csillapíthatná a szomjúságát, nem moshatná meg a kezét-lábát, és nem lenne, amit belélegezzék, amikor elalszik vagy felébred: levegő és víz nélkül nem lehetne élni, bármi történnék is. Ez volt tehát a legnagyobb kincs, ami a legfontosabb az életben, mert enélkül maga az élet se lenne lehetséges. Csak utána következik a búza, a cséplőgép, az aranybánya és a lovak. Reggel felébredtünk, megint nekivágtunk a Hegynek a kőszáló lovak nyomában, és fűttengetve el is fogtuk őket. Tulajdonképpen el se fogtuk, már nem szaladtak el, amikor megpillantottak kettőnket, amint ölünkben kukoricával, fűttengetve megyünk feléjük, talán ha férfi lett volna velünk, sohasem sikerül elfognunk őket. Pányvát kötöttünk a nyakukba, és magunk után vezettük, fűttengetve egészen az elhagyott aranybányáig, ott eleresztettük őket, valamennyi egyszerre nyertett, de akkorát, hogy megremegett belé a föld. Ott a bányában egy forrás is volt, ittak belőle. Őlszámra hordtunk nekik kukoricaszárát, szénát, halom cső kukoricát, majd holmi gerendákkal bezártuk őket oda. Akkor se félték, amikor otthagytuk őket, békésen legyeztek a farkukkal, némelyik kapált a patájával a tisztavízű forrás mellett, mások bólogattak a fejükkel, mintha tömjéneztek volna. Én is meg Sebők Klári is úgy véltük, hogy a mi lovas-üzletünk fontosabb a háborúnál, meg kell várnunk a békét, hogy megcsináljuk a szerencsénket a lovakkal. Még jó, hogy csak két-felét kellett osztanunk a lovakat meg a pénzt, legalább kinek-kinek jutott valami. És nem zavarnak holmi holdkórosok, mint Ilonka vagy Icig meg a felesége: a béke — béke, a lovak lovak maradnak, őriznünk kell és meg kell védnünk a lovakat, mindenképpen előbbrevaló volt ez az emberek számarásáigai-nál és ostoba hiténél egyik vagy másik eszmében, egy Dumitru pópában vagy más papban, Icigné bolondságaiban, a vérben, Gálátioan vakhitében, hogy a németeket ki kell irtani a faluból, vagy az öreg Gálátioanében, aki... Sok embert ismertem én már az életben, sokkal ettem egy tálnból, bort is ittam minden-

féle fajtaival, és elmondhatom, hogy egy tavaszon holmi németekkel is felmász-tam a cseresznyefára: ők csizmásan, én mezítláb, ők a combjaimat nézték és nevettek, én tudtam, mit nevetnek ők, és én is nevettem a felcsúszó ing alól kikandikáló köldökükön meg azon, hogy cseresznyéből fülbevalót tettek maguk-nak. Ők is emberek voltak, mért, tán nem voltak azok? Szaladtak utánam a súlyos csizmáikkal a sárguló búzában, pipacsot szedtek, egy-egy öltrevaló pipacsot mindenik: ingujjban, sapka nélkül, csizmában szaladtak, fiatalok voltak, szépen fehérlettek a fogaik. Ők is emberek voltak, és jó az, ha mindenfajta nem-zeti, anyanyelvi és hitbéli különbségen felülemelkedve az emberek azt ehetik együtt, amit mi akkor, cseresznyét, amíg el nem teltünk vele, és számár módon vizet nem ittunk rá, hogy elfogjon a hascsikarás a búzában, mint a gyerekeket. Ez volt a fontos, a békesség, a nyugalom, meg az, hogy kacagtunk — nem pedig az, hogy ki mikor, hogyan és mire gondol, hisz akkor lehet, nem is gondoltunk egyébre, mint a búza csendjére és békességére meg a szeliden, tisztán folyó vízre. És jobb, ha a békesség és a lovakkal való üzletelés előbbre valóvá válik a vérnél, a különböző hitelnél: ha rajtam meg Sebők Klárán áll, Tibor sohasem hal meg olyan ostobán, senki se mondta volna róla, hogy azért ment az erdőbe, azért mászta meg a hegyet előbb számárháton, utána gyalog, hogy megölje az Ilonka szeretőjét: dehogyan, ő háborúból megszökött lovakat akart velünk fogni, nem az Ilie nyomát szimatolta, mint egy vaddisznóvadász. Nem jó, ha az embereket abból ítéljük meg, amit mi gondolunk róluk, és amit mi mondunk róluk, mert előfordulhat, hogy magunkban nem is azt érezzük felőlük, amit mondunk, hogy tulajdonképpen nem is úgy gondolkodunk, ahogy hinnők; meg aztán bakot is lehetünk, mert ki biztosíthat afelől, hogy amit mondunk, az pontosan megfelel annak, ami a fejünkben van, meg az ő szívükben, nos, ki biztosíthat erről?

21.

Gálátioan: Azok ketten akkor menekültek az erdőbe, amikor meglátták a Csonkát csüfűságból a számárra ültetve, csalánkoszorúval a fején. A derekára kötelet csavartak, amelyet a Tibi csillagoshomlokú számarának a hasa alatt is átkötöttek, mégpedig úgy, hogy ha a Csonka nem ült mozdulatlanul, a vo-

nuló számár négy lába közé csúszhatott, fejfel lefelé — ami be is következett, mintegy tíz- vagy ötvenméteres szakaszon az Icíg boltja előtt, amikor a Csonka talán félelmében, talán szegényében, mert körülállta a sokaság, mint egy cirkuszi mutatványost, mozdult egyet, és homlokát beleverte a földbe a számár négy lába között. Amíg nem volt román tanító a faluban, aki az iskolában románul tanítson, a Csonka tanította meg a gyerekeket abcére meg számolni, és az esküvőkön meg a temetéseken is kántorkodott, és most, miután a pap is eltűnt, ő maradt az egyetlen, akiből érdemes volt csúfot úzni. De volt még egy másik ok is: amikor Icíget keresték, a Csonka a falu és az üldözők előtt aljas emberként viselkedett. Senki se védte tehát, amikor a számárra ültetve cigányzenével kísérték végig a falun, a hegedűs és a bögös vonult a számár előtt, hadd lássa és emlékezzék majd rá az egész falu. A Hegy lábáig vitték, ott egy cimbalmos meg egy énekes cigánylány felmászott egy hatalmas köre, hogy a fülébe húzzák-dalolják a csalán között disznó tengerészdalait. Rád is rádkerült a sor, mondták a cigányok, akiket Tibi fizetett meg a suttyólegények csapata, de lehet, csak biztatták a cigányokat, akik egy héttel előbb ugyanígy húzták a magyar tanító fülébe az alföldi csárdásokat, őt is számárra kötötték volt. Arra a következtetésre juthatunk, hogy mindezek az emberek tulajdonképpen nem is voltak rosszak — mégis, mintha megszállottak lettek volna; egyik napról a másikra változtatták a viselkedésüket, és egyetlen örömiük az volt, hogy a rossz sors másokat is elér, másokra is egész biztosan rájár a rúd. Kivitték hát a Csonkát a számár hátán arra a helyre, ahol állítólag a papokat feszítették volt keresztre; gúnyolták, mint Jézus Krisztust, egy pohár bort nyújtottak oda neki, és azt kérdezték, vajon megitathatja-e őket is a megváltás poharából, hajlandó-e megáldani az ő életüket, értelmüket, a körülötte lévő fiatalokat, és vigyáz-e majd rájuk, hogy szeplőtelenül és gonosz szenvedélyektől mentesen éljenek mindörökkön örökké? Ezek tulajdonképpen a Csonka lakodalmakon mondott szövegei voltak. Az ő szavaiból és a görögkeleti megváltóéból úztek csúfot, mert semmitől se félték, nem hittek a vallásban sem, de abban sem, hogy akár a Csonka, akár másvalaki árthatna nekik, Körültáncolták, keresztet kötöttek a számár farkához, a cigányok húzták orrvérzésig, Ilie meg Ilonka pedig, amint ezt meglátták, megijedtek, és elszalad-

tak a faluból. Hiába szidta az apjukat a Csonka. Ők az Ilie házára mutattak, és megkérdezték: Hát ennek nem kívánod-e, hogy jó egészségben lássa gyermekei gyermekeit, nem töltöd-e meg a házát búzával, borral, olajjal, és nem teszed-e a homlokára a dicsőség hervadhatatlan koszorúját? Hisz érte hagyja el az asszony az apját és az ő anyját, és egybeolvadnak majd, és ketten egy testté válnak. S ha már az Isten összeadta őket, az ember nem választhatja el, hát nem? — és úgy tettek, mintha nemlétező talpát csiklandozták, tudva, hogy sokszor emlegette, amióta fél lábára csonka maradt, mind jön, hogy csiklandozza elveszített lábának a talpát, és a szelídebb asszonyokat is meg-megkérte, hogy csiklandozzák meg a talpát — amelyik már rég nem volt meg. Azok ketten félelmükben szaladtak el a faluból, nem azért, hogy magukra, szabadon, senkitől sem ismerve éldegéljenek egy kunyhóban vagy tudomisen hol, sült krumplin, gombán vagy vackoron, fűtyörészve, meztőláb, virágokat szedve éljenek, mint a paradicsomban, és gyönyörködjenek az özekben, fácánokban és mindenfajta állatban, nézve, mint örvendeznek Istenben, ahogy apám mondta volt, nyugodjék békében, hogy teljes szabadságban éljenek, semmivel se törődjenek, azzal se, aki rájuk vadászik, teljes, felelőtlen boldogságban legyenek, távol minden gondtól. Hát nem ezért szöktek... Amikor találkoztak a vadászháznál, lehetséges, hogy az öreg bogarat ültetett a fülükbe, mármint azt, hogy az ember, a Hegy és az Erdő között paradicsomi összhangnak kell lennie, és csak azok felejtették el, hogy az ember is az Ūristen madara, akik megfeledeztek a madarak énekéről, arról, hogyan rakják a fészkeket, és hogyan nő a fű — és nincs boldogság a földön a szeder, a szamóca, a krumpli, a sóska, a holdkelte. A tiszta erdei forrás, vagyis az egyszerű örömök világán túl, amelyek mindöröktől fogva az emberéi voltak, és azok is maradnak. Az öregemet a szentek fanatizmusa árasztotta el, senkitől se félt, ami a legkülönösebb, magától az Istenőtől se. Hisz amolyan istenfélének hitte magát — ők ketten azonban fiatalok voltak, borzalommal voltak eltelve, amikor elmenekültek a faluból, és vele találkoztak: talán épp ez az iszonyat fűzte őket hozzá, a bolondságaihoz. Számukra a falu nem volt épenséggel valami mennyországféle, ahonnan azért menekültek el, hogy bűnbe essenek, a menekülésük amolyan kiűzetés volt, amelyért fizetniük is kellett. Semmilyen égi törvényt nem

szegetek meg, ők csak Ilonka népének a törvényét szegették meg a Tibi véleménye szerint, Tibi számára ez volt az egyetlen törvény, amely akkor számított, és azért indult utánuk, hogy a nővérét kiszabadítsa ebből a rettentő bűnből, amelyből ha utódok születnek, verekedést, vért jelentenek az ő utódai számára is. Ilonka Iliével olyan körbe állt, amelyekből nem volt kiút, amelyik — mint általában a kör — sehová sem vezetett. Tibi, aki családfőnek tekintette magát, nem akarta, hogy a nővére vére elkeveredjék, hogy bűnös testük vétkéért neki is vezekelnie kelljen majd. Különösen, mert miközben ő a Csonkát kifelé vitte a faluból a szamarán, megfélekedezett arról az emberről, akinek látnia kellett volna, mi vár rá, és csak a falu szélénél tudta meg, hogy ezt az embert lóháton látták menekülni a kukoricás között, a testvérével. Egy dolgot azonban tisztázzunk: nem igaz, hogy amikor a Csonkát a szamaron vitték, apám a faluban volt, és szembe akart menni ezzel a nevetséges menettel, hogy kiszabadítsa a Csonkát, és a többieknek beszédet mondjon a lélek megváltásáról, de én nem engedtem, mert eltaposhatták volna, és amilyen öreg volt, behalhatott volna, vagy éjszaka lelőhetnék volna; nem igaz, hogy kötéllel kötöttem meg, és egy veder vízzel öntöttem le, hogy hallgasson már, éjszaka pedig duplán megkötözve egy lóra ültettem, és kivitettem a vadászházhoz. Igaz, megtettem volna, hogy megmentsem az életét. Mert tőle kitelt volna az az örűltég, hogy kiálljon az útra, és megpróbálja kiszabadítani a Csonkát. De már régóta kiment volt oda, ahol azok ketten rábukkantak. Undorodva ment el, hogy minden kényszertől megszabaduljon, amit mások erőszakoltak volna reá, és mert nem akarta tudomásul venni a falu pillanatnyi társadalmi és politikai realitását. De azt ne felejtsük el, hogy ütődött volt, a könyveiből a világ végét jósolta, és örvendezett. Azt mondta, az Ūristen meghalt, ő az Ūristen, és amikor elment hazulról, egy szál préselt kakukkfűvet adott nekem, viseljem a pénztárcámban, és annak jeléül, hogy neki igaza van, többé nem mondtam neki ellent; a kakukkfűvet állandóan magamnál hordtam, ha véletlenül összeakadnék vele, és kérné, hogy megmutassam, legyen nálam. Magamnál hordtam, hordom ma is; nemrégiben, az öreg papírjai között keresgélve, egy régi könyvre bukkantam, amelyet, azt hiszem, egy pap írt volt, és amelyben az öreg

piros betűvel aláhúzta, hogy állítólag a Kakukkfűvesnek mondott Caius Caligula idejében halt volna meg Krisztus.

22.

Icig: Az öreg Gálátioan azt mondta: olyan vagyok, mint egy olajfa. És az emberek kinevették. Kinevetni nagyon könnyű valakit, azt jelenti, úgy véled, ökörrrel van dolgod, ha pedig sikerült felismerned benne az ökröt, te nem vagy ökör. Olajfa vagyok, nem élhetek bárhol — megint el kell pusztulni a kacagástól, bár igaz, hogy az olajfa nem gyökerezik meg, nem él meg bármilyen éghajlaton, nem élhet és gyümölcsözhet bárhol. A mi véleményünk szerint egy ember csak akkor mondja olajfának magát, amikor már nem ember. Különös, hogy Gálátioan, még ha nem is hitte, amit az apjáról mondtak, úgy tett, mintha elhinné, sőt maga is mondta, hogy valóban úgy van, miközben együtérző sajnálkozással bólintott. Később is ezzel maradt, amikor az öreg már nem élt, de az emléke ugyanolyan veszélyes lehetett számára, mint amilyen ő maga lett volna, ha él. Mindig mondtam, hogy az öreg politizált, bár sohasem volt politikus, a fia pedig mindent mindig idejében, pontosan lemért, kiválóan tájékozódott, ahogy azt mondani szokás, sohasem lőtt bakot. Be kell vallanom, engem az olyan emberek, akik sohasem hibáznak, lefegyvereznek, megfélemlítenek, ugyanúgy, mint az olyanok, akik mindig csak az igazat beszélnek. Szerintem az öreg nem volt bolond — csak kiábrándult, és azért tett a fejére virágkoszorút, azért ment gólyalábakon, hogy a fiataloknak, akik őt valószínűleg ütődöttnek tudták otthonról, bebizonyítsa, valóban az, ne okozzon nekik csalódást — bár lehet, külön örömet lelte abban, hogy azokban az iszonyú időkben, amikor minden összeomlott, mintha minden hit, maga Krisztus is meghalt volna, és mintha a Caius utódai diadalmaskodtak volna — mégis maradt valami: maradt két gyerek, aki jóízűen tudott nevetni rajta (és ő velük nevetett), és a nevetéssel olyasmir győzött, ami semmilyen körülmények között se pusztulhat ki az emberből: az állatok nem tudnak nevetni. Könnyezni igen, de kacagni — egyáltalán. Azt hiszem, innen származik az istenhite is: talált valamit, ami nem fordulhat fel. „Icig — mondta nekem —, mi rokonok vagyunk!“ „Hogyhogy?“ „Jól — azt mondja —, a kuttyád az én udvaromban kölykezett.“ Szomszédok vol-

tunk, és ez az ostobán hangzó vicc tett bennünket barátokká. Gálátioannak megfelelt az, hogy ütődöttnek tekintik az apját: túlságosan meleg idők jártak ahhoz, semhogy szellőztetni kezdjék, hogy Fazekas Gézával meg Liviannal megjárta volt Spanyolországot. Tőle tanultam, az ember akkor igazságos, ha az mondja, amit látott-hallott, és biztos abban, amit beszél. Tudom, hogy a Csonkát meghurcolták a számarón, hallottam, amint szitkozódott, de azt is hallottam, amint a tengerészdalait énekelte, talán hogy csúfot izzón azokból, akik vele csúfolkodtak. Ugyancsak tőle tudom, hogy az öreg Gálátioan Tibi mellett volt, amikor Tibi megtudta, hogy azok ketten lóháton elmenekültek a faluból. Állítólag ő mondta volna Tibinek: Menj utánuk, nehogy valami számaróságot csináljanak. Tehát először is: Tibi nem indult rossz szándékkal utánuk, másodsor: az öreg eléjük került, azért várta őket az erdei házban, nehogy valami ostobaság történjék velük, három: Tibi nem volt örült, amikor számárra ültette a Csonkát, ez az egész cirksusz egyébert történt. De mert minden iszonyúan végződött, ki mondhathá meg, mi volt a teljes igazság? Én egyiküket se ítélehetem el határozottan, és azt se mondhatom, hogy mindaz, ami akkor történt, képtelen volt, bár valóban az lehetett, de ahhoz, hogy én ezt állítsam, biztosnak kellene lennem — hát nem vagyok az, hisz nem láttam, nem hallottam mindent, és mert nem tudok mindent, nem érzem magam illetékesnek abban, hogy ítélek. Az öreg olajfának mondotta magát, tehát volt egy faluja, egy országa, nem élhetett bárhol. Az én népem mindenféle megél, mégis olajfának érzem magam én is. Nem azért, mert itt születtem, de sírok kötnék ide, és miközben az üzletemben árultam, nálam tanulatlanabbaktól tanultam meg, hogy az ember nem szakadhat el az övéinek a csontjaitól. Ha az öreg bolond volt, én is az vagyok, de mert én nem vagyok bolond, az öreg Gálátioan se volt az. Ha az ember egyenlő a napjaival, életkorával és az idővel, amelyben él, nem azt jelenti, hogy az idő, a kor és a napok is egyenlőek vele. Különbösen nem lennének se bolondok, se épeszűek, minden egyforma halojmesszé válnék.

23.

Hogy mit tudok még Gálátioanról? Nem tetszett neki a mese a Hegy olda-

lán lévő templom eltűnéséről. Ezt mondta: „Bizonyára eltalálta és miszlikbe verte vajegy gránát, különben hogy repülhetett volna el, hisz az lehetetlen.“ Mire a Csonka: „Semmi se lehetetlen az ember képzeletében.“ Mire Gálátioan: „Én mind a két lábammal a földön álló ember vagyok, mit akar jelenteni az a repülés? Hogy nem volt már számára hely a földön, hogy nincs már értelmük a templomoknak? Vagy hogy attól a pillanattól mindent megevett a fene? Kinek a szemszögéből? Az Ilonkából? Kiéből?“ Mire a Csonka: „Ha szórszálhasogatással kezdéd, semmire se jutsz. Miért nem hagyod, hogy az emberek elmondják, amit láttak vagy látni véltek?“ Gálátioan: „Én nem hagyom? Hagyom, de ne hordjanak nekem össze hetet-havat, Tudom, Ilonka iszonyú pillanatokat élt át, kétségtelen, de azért mégse kell...“ És a Csonka: „Te apádnak se adtál igazat.“ Gálátioan: „Én? Biztos nem is volt igaz.“ Mire a Csonka: „Honnan tudhatod olyan biztosan? Bolondnak hitted, amikor azt mondta, úgy érzi magát az erdőben, mint egy templomban.“ Gálátioan: „Mér, tán nem volt bolond?“ A Csonka: „Egy parasztember számára, még ha világot látott is, ha végigjárta is a háborúkat, mindaz, ami szép, olyannak tűnik, mint egy templom, ahhoz hasonlítja, vagyis minden, ami szép... Várj, ne szakíts félbe, ha templomot mondasz, nem mondasz egyúttal Istent is, apád már nem hitt az Istenben.“ Mire Gálátioan: „Apám már semmiben se hitt, egészen meghülyült.“ A Csonka: „Egyáltalán semmiben? Azt hiszem, nem ismerted eléggé... (és nevetni kezdett), hisz vele is összevesztél... Emlékszel, amikor először ment volt el a faluból a vadászházba? Azt mondta: Olyan ott, mint a templomban, a Hegy, az Erdő, a jégbarlang. Te ezt válaszoltad: Jókat alszik majd ott kelméd, friss a levegő, s még hozzátetted volt: Tulajdonképpen mi a templom, ha nem ágy, amelyben az Istenre gondolva nyugodtan elhalhat az ember, amíg él... Miért, mikor hal meg az ember? — kérdezte ő. Te azt felelted neki, hogy végül ugyanaz az ágy szolgál élőknak és holtaknak egyaránt. Én pedig, ha emlékszel, este volt, ezt mondtam: Csend legyen, most az egész föld egyetlen ágy, lefeküdtek az élők is, a holtak is. És neveltünk. Mire apád: A föld is templom. Te ingerülten szóltál rá: Hogy mondhat apám ekkora marhaságot? Már engedj meg, de ki kell mondanom, hogy semmit se értettél meg: mi szebbet mondhatott volna az életről, a...“ —

Mire Gálátioan: „Agyalágyult volt, sajnálom, de ez az igazság, én pedig nem szeretem az agyalágyultak okoskodását. Mi az, hogy »a föld alszik, este van«. Marhaság! Hogy az élők és a holtak is alusznak! Másik marhaság! Vegyük az életet férfiasan, pontosan olyannak, amilyen.“ Mire a Csonka: „Hogyhogy pontosan?“ Mire én: „Gyere, ígyünk meg egy pohár sört. Egy hordóval érkezett, ezer éve nem ittam sört.“ Azóta se söröztem Gálátioannal. Még ennyire emlékszem: hárman ültünk holmi üres hor-

dókon, kis borospoharakból ittuk a sört, miközben odajött Sebők Klára, és a Csonka fülébe súgta: „Gombaért voltam az erdőn, véletlenül a vadászház felé vetődtem, ahol az öreg lakott egy időben, és ott találtam Ilonkát: egyedül él ott, arccal az erdő felé ült, és a bal melléből a balkarján tartott gyereket szoptatta, a jobból pedig... érted? a jobb melléből egy ózgidát szoptatott...“ Egy hétfői napon történt ez, a sör hideg volt és habzó.

Fodor Sándor fordítása

(Folytatása következő számunkban)

SZILÁGYI DOMOKOS

VIGASZUL

Hétnapi gondok, ronda-bolondok serge kísért.
Fő a fejünk hol a tegnapiért, hol a holnapieért,
Dobban a szívünk, csobban a vérünk valakiért.
Munka szerelme: kaccan az elme, ha nagyon, aki ért.
Sanda a hála, ám int ama Kánaán, ama Föld, az ígért.
Ó, se sose bágyadj, forrjon a vágyad, hagyj, ne kiméld.
Forrj, ha előnt, számúzd a közönyt, se sose légy te kimért.
Ó, ne búsulj, kicsikém, kicsit én ha imádlak, számít-e
bárki, hogy megítél?

RÓMAI MURI

Már ha jól eláztatok,
s már az úrnő frászt kapott,
s már a ház ura kiun,
s már a vomitorium
búzlík úgy, hogy messze érzik,
s az nyomástul orra vérzik
mindeneknek, s lígve lóg a
pókos testeken a tóga,
s fullaszt már a rózsa szirma,
s már Catullus verset írna,
hogy minő bagázs hever ma
itt, s miféle rút devernya
folyt, hány szúzlányt ejte meg
részeg kan, s míg lejtenek
táncos rabnők, s míg lehány